

Тема 23.

ОСНОВНІ ПРАВОВІ СИСТЕМИ СУЧАСНОСТІ

- 23.1. Правова система: поняття, ознаки та зміст**
- 23.2. Структура правової системи**
- 23.3. «Тип (сім'я)» правових систем: поняття, класифікація та різновиди**
- 23.4. Романо-германський тип правової системи**
- 23.5. Англо-американський тип правових систем**
- 23.6. Правова система Великої Британії**
- 23.7. Змішаний тип правової системи**
- 23.8. Релігійний тип правових систем**
- 23.9. Індуїстське право**
- 23.10. Традиційний тип правової системи**

Дослідження різних аспектів формування, розвитку та функціонування права привели до появи теоретичної конструкції «правова система», яка охоплює всі правові явища, цілісно і системно характеризує їх внутрішні та зовнішні зв'язки.

У загальному вигляді **правова система** – це сформована під впливом об'єктивних закономірностей розвитку суспільства сукупність усіх його правових явищ, які перебувають у стійких зв'язках між собою та з іншими соціальними системами.

Основою правової системи, її фундаментом виступає праворозуміння, яке водночас є одним з елементів правової системи. До **елементів**, які формують правову систему, відносять:

- **систему законодавства**, тобто сукупність законів і підзаконних нормативних актів, які прийняті та діють у країні;

- **систему права**, тобто внутрішню будову права, яка виражається у поділі права на відносно самостійні частини (структурні елементи системи права), які, своєю чергою, є певним чином узгодженими між собою єдностями діючих у суспільстві груп юридичних норм;

- **принципи права**, тобто основні, вихідні начала, положення, ідеї, що виражають закономірності та сутність права як специфічного соціального регулятора;

- **правову культуру**, тобто систему духовних і матеріальних цінностей у правовій сфері, які є у розпорядженні певного суспільства;

- **юридичні установи**, тобто сукупність органів, організацій, посадових осіб, які займаються правотворчою, правозастосовною або правоохоронною діяльністю;

- **юридичну техніку**, тобто систему засобів, правил і прийомів підготовки нормативно-юридичних актів;

- **юридичну термінологію та категоріально-понятійний апарат**, тобто терміни та поняття, в тому числі словосполучення, якими позначаються правові явища та феномени;

- **правові традиції та звичаї**;

- **правову політику**, тобто засади, принципи, напрями та завдання правового регулювання суспільних відносин, а також стратегію і тактику його здійснення, які цілеспрямовано реалізуються уповноваженими державою органами;

- **правотворчість**, тобто діяльність уповноважених державою органів (посадових осіб), а також усього населення держави, яка пов'язана з утворенням, зміною, скасуванням і систематизацією нормативно-юридичних актів;

- **правореалізацію**, тобто процес втілення юридичних норм у реальних суспільних відносинах, у поведінці та діях соціальних суб'єктів;

- **юридичну практику**, тобто діяльність і накопичений в її результаті

досвід компетентних органів, посадових осіб, юридичних і фізичних осіб з прийняття та реалізації юридичних норм;

➤ **правові відносини**, які ґрунтуються на юридичних нормах.

Для кожної окремо взятої країни ця названа сукупність досить різномірних явищ є унікальною та неповторною. Водночас якщо абстрагуватись від великої кількості особливостей кожної правової системи, то всі існуючі правові системи можна поділити на певні групи – правові системи, які називають «правовими сім'ями».

Правова сім'я – це сукупність правових систем, об'єднаних спільністю їх найбільш важливих рис. Ці риси характеризують притаманні тій чи іншій правовій системі структуру системи права, систему джерел права, правову культуру і правосвідомість, юридичну доктрину, юридичну техніку та ін.

Основні правові сім'ї сучасного світу:

- англо-американська правова сім'я;
- романо-германська правова сім'я;
- традиційна правова сім'я;
- релігійна правова сім'я.

Кожна національна правова система є самобутньою, унікальною, хоча й кожна має спільне (ознаки й риси) з іншими системами. Одні правові системи мають більше спільностей, інші, навпаки, є більш специфічними, наділені власними особливостями норм.

Правова система України є складовою частиною сучасного європейського права, що є природним. За період своєї історичної етногенези український народ виявив себе органічним складником європейської спільноти. Ці народи, попри всю складність політичних взаємовідносин, створювали спільну культурну й політико-правову спадщину. Через своє географічне й геополітичне положення Україна перебувала у сфері перехресних впливів азійсько-кочового, орієнтально-візантійського та європейського світів, по-різному інтегруючи їх. І все ж вирішальним вектором її соціокультурної й політико-правової орієнтації була європейська цивілізація, що першим аргументовано довів М. Грушевський. До кінця XVIII ст. і державність, і правова система України зазнавали відчутного впливу правового поля загальноєвропейської цивілізації, хоча й із самобутніми особливостями в державно-правовому розвитку. Саме романо-германська правова сім'я надає Україні не тільки історично виправданий, узгоджений набір юридичних конструкцій (праворозуміння, система і джерела права, правозастосування тощо), а й інші переваги, пов'язані з визнанням загальновизнаних принципів і норм міжнародного права частиною правової системи нашої держави. Вищенаведене свідчать, що вибір романо-германської правової сім'ї для України у XXI ст. в основному залишається правильним.

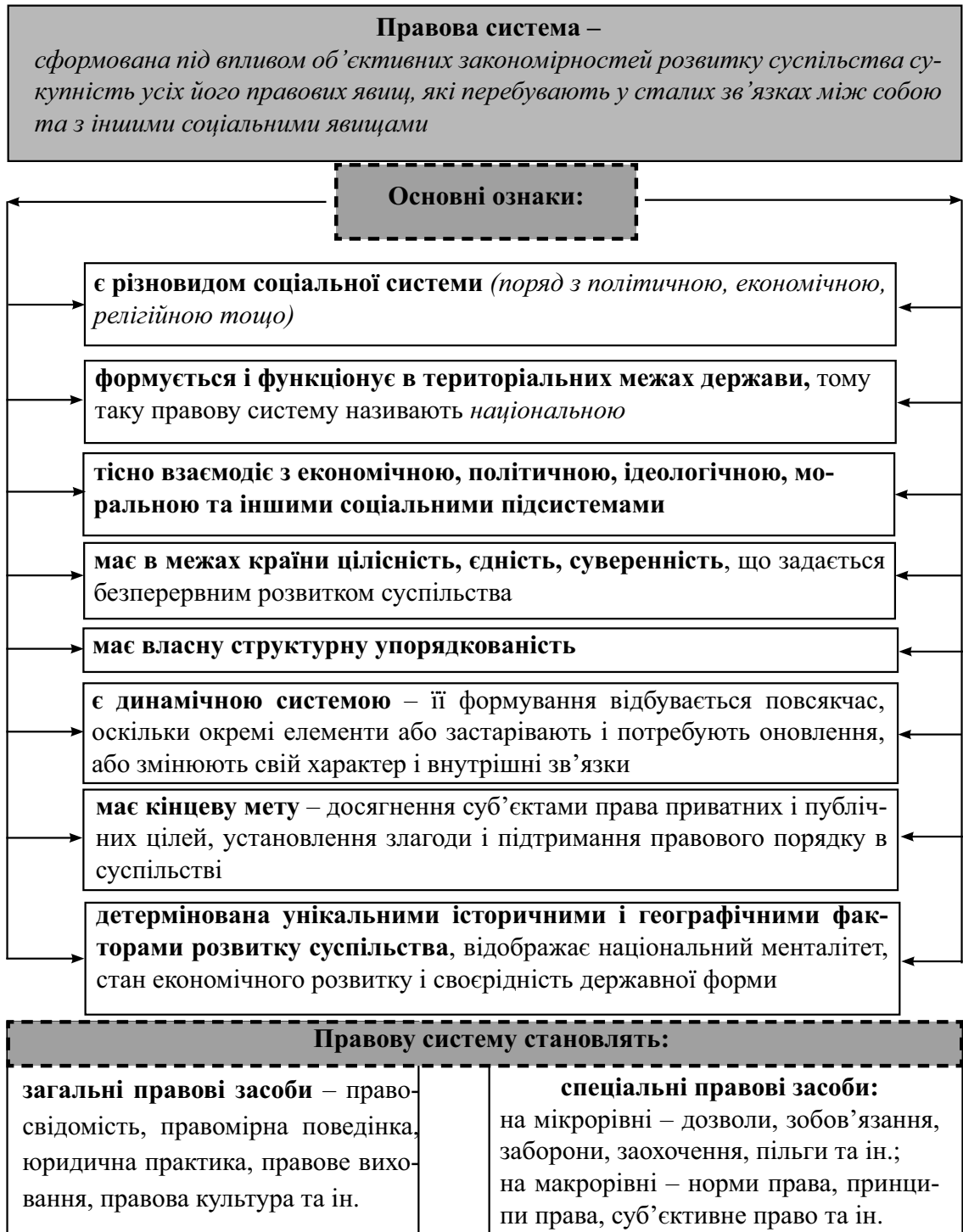
Модернізація національної правової системи в Україні передбачає комплексний вплив на структурні компоненти правової системи: інституційну,

нормативну, ідеологічну, функціональну, інфраструктурну та результативну підсистеми та їх елементи.

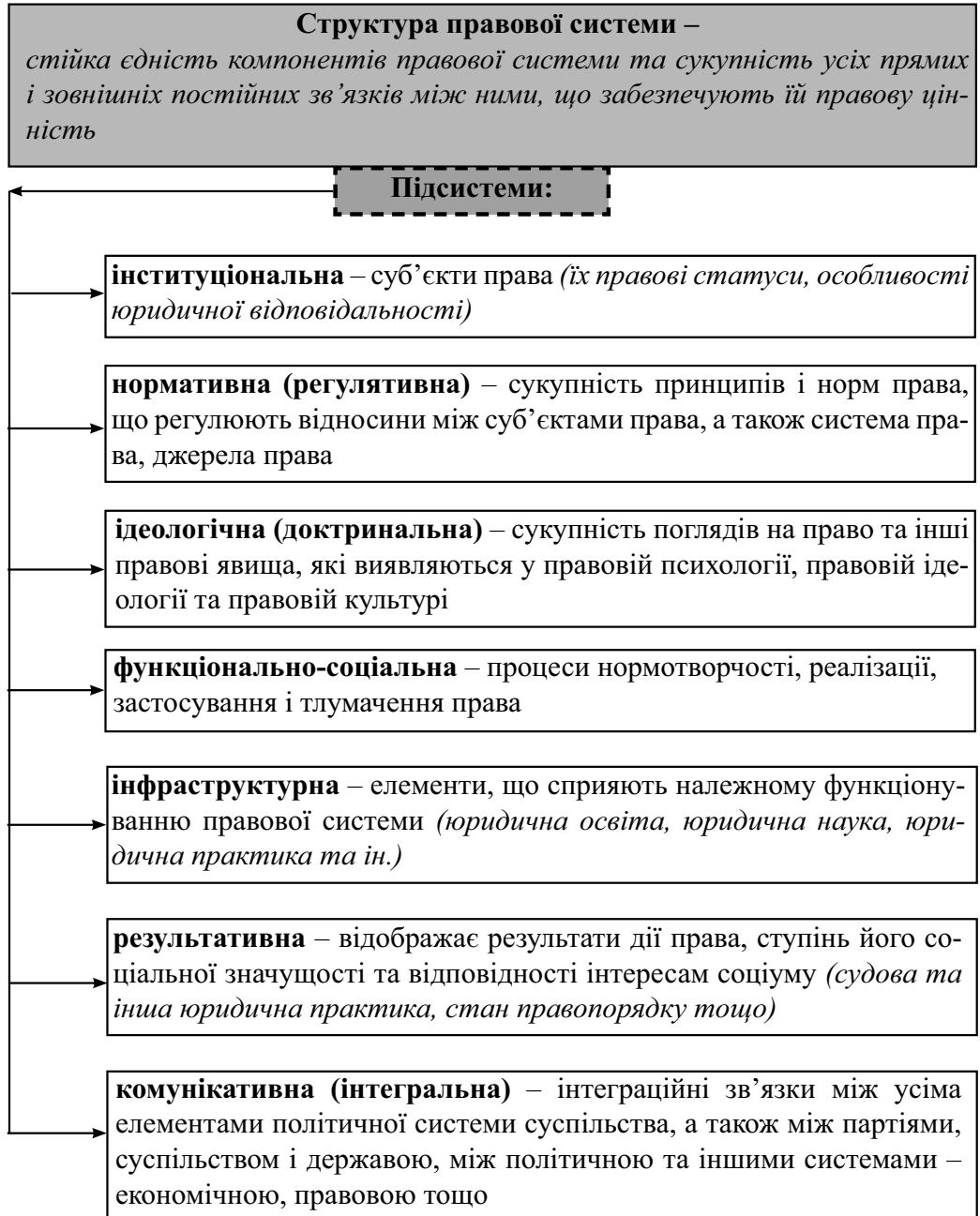
Основними завданнями, напрямками правової модернізації в нашій країні є:

- оптимізація українського права на підставі загального принципу юридичної рівності – рівності всіх перед законом та судом;
- формування професійної та масової суспільної правосвідомості, яка заснована на затвердженні гідності особи, почутті поваги до права та закону;
- стабілізація системи законодавства та в цілому системи нормативних правових актів, у тому числі за посередництвом сучасної кодифікації;
- зміцнення незалежного та справедливого правосуддя;
- створення сучасної нормативно-правової основи стабільного інноваційного розвитку;
- затвердження конституційної законності як правового режиму функціонування держави та суспільства, стабільної системи правозастосування, яка гарантує визнання, дотримання та захист прав і свобод людини і громадянина, у тому числі у соціальній сфері;
- подолання кримінальної тенденції розвитку суспільства та держави.

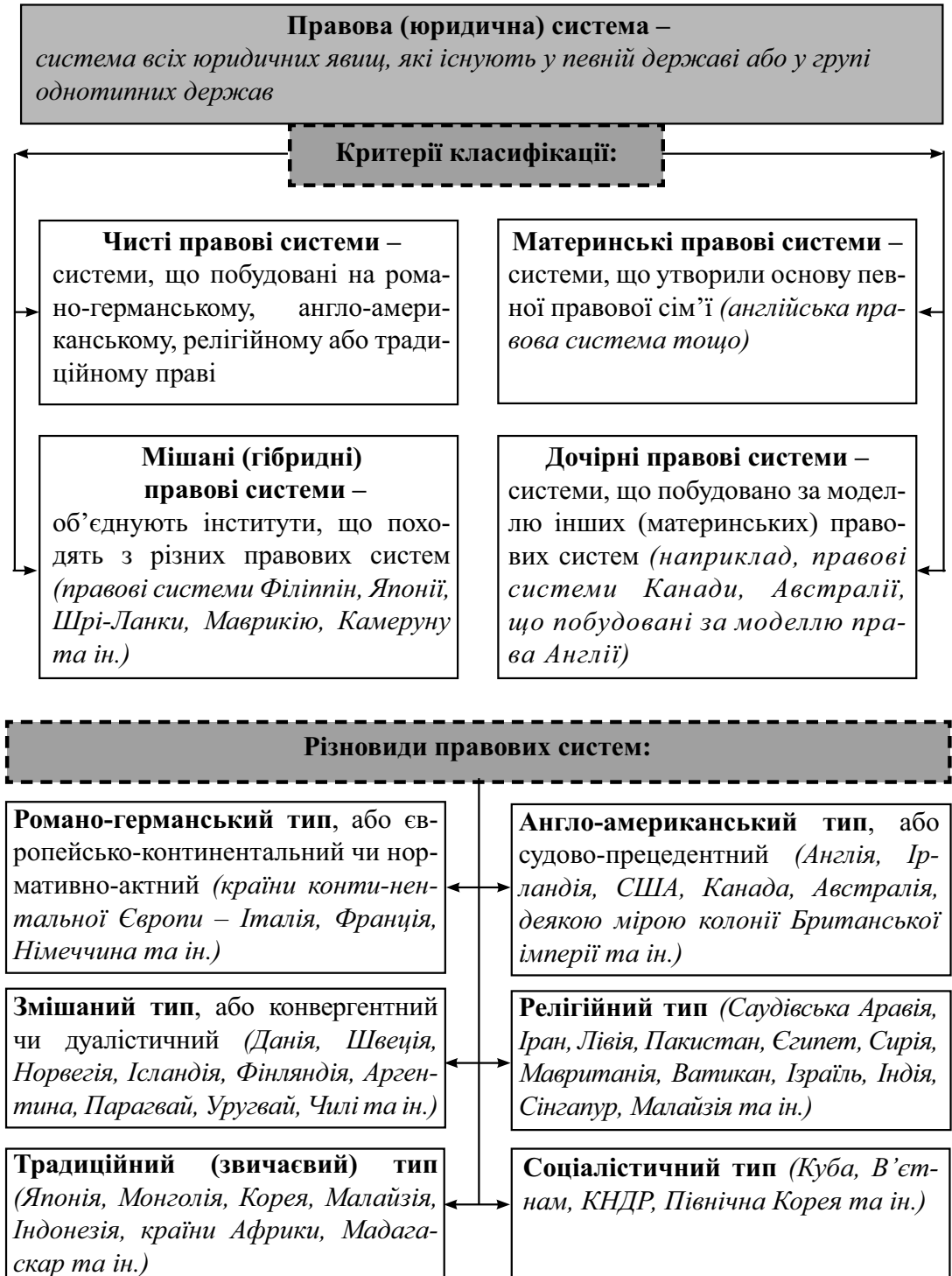
23.1. Правова система: поняття, ознаки та зміст

23.2. Структура правової системи

23.3. «Тип (сім'я)» правових систем: поняття, класифікація та різновиди

23.4. Романо-германський тип правової системи

Романо-германський тип (сім'я) правової системи –

сукупність національних правових систем, які мають загальні закономірності розвитку і подібні ознаки, що склалися на основі давньоримського цивільного права і його пристосування до нових національних умов при домінуванні закону серед інших джерел права

Основні ознаки:

виник у континентальній Європі внаслідок загальності розвитку суспільств і держав під впливом римського соціального і правового порядку

розвинувся на основі рецепції (від лат. – прийняття) давньоримського цивільного права, його ідей, принципів та інститутів

основним джерелом (формою) права є нормативно-правовий акт – ця ознака дає підставу називати сім'ю правових систем нормативно-актною

нормативно-правові акти супідрядні один одному за юридичною силою: 1) конституційні закони; 2) звичайні (поточні) закони; 3) підзаконні акти

поширеною є кодифікація нормативно-правових актів – ця ознака дає підставу називати правові системи цієї сім'ї кодифікованими

право має систему з чіткою структурою: публічне і приватне, їх галузі, підгалузі, норми права

існує дуалізм права – наявність цивільного і торговельного права як відносно самостійних галузей за своєю природою, розвитком і практичною реалізацією

У межах романо-германського типу (сім'ї) виокремлюються такі групи:

романська (Франція, Бельгія, Люксембург, Нідерланди, Італія, Португалія, Іспанія. Провідною в цій групі є національна правова система Франції)

германська, або центрально-європейська (Німеччина, Австрія, Швейцарія та ін. Провідною в цій групі є національна правова система Німеччини)

23.5. Англо-американський тип правових систем

Англо-американський тип (сім'я) правових систем – сукупність національних правових систем, які мають загальні закономірності розвитку і подібні ознаки, що склалися на основі судового прецеденту (що випробував незначний вплив римського і канонічного права, більшою мірою – місцевих звичаїв), що домінує серед інших юридичних джерел права

Основні ознаки:

виник в Англії; незабаром поширився на колонії Великої Британії; нині існує, крім Англії, в Ірландії, США, Канаді, Австралії, Новій Зеландії та ін.

право структурно поділяється на загальне право і право справедливості (виникли в XI і XII ст. відповідно і частково злилися у XVIII ст.); **статутне (парламентське)** (існує з кінця XIII ст.)

основним джерелом (формою) права є судовий прецедент – ця ознака дає підставу називати означену сім'ю правових систем прецедентною

обов'язкові судові прецеденти створюються вищими судовими інстанціями: в Англії – це *Палата лордів, Апеляційний суд і Високий суд, а також Судовий комітет Таємної Ради*

статутам (законам – актам парламенту) за формально-юридичним змістом надана вища юридична сила

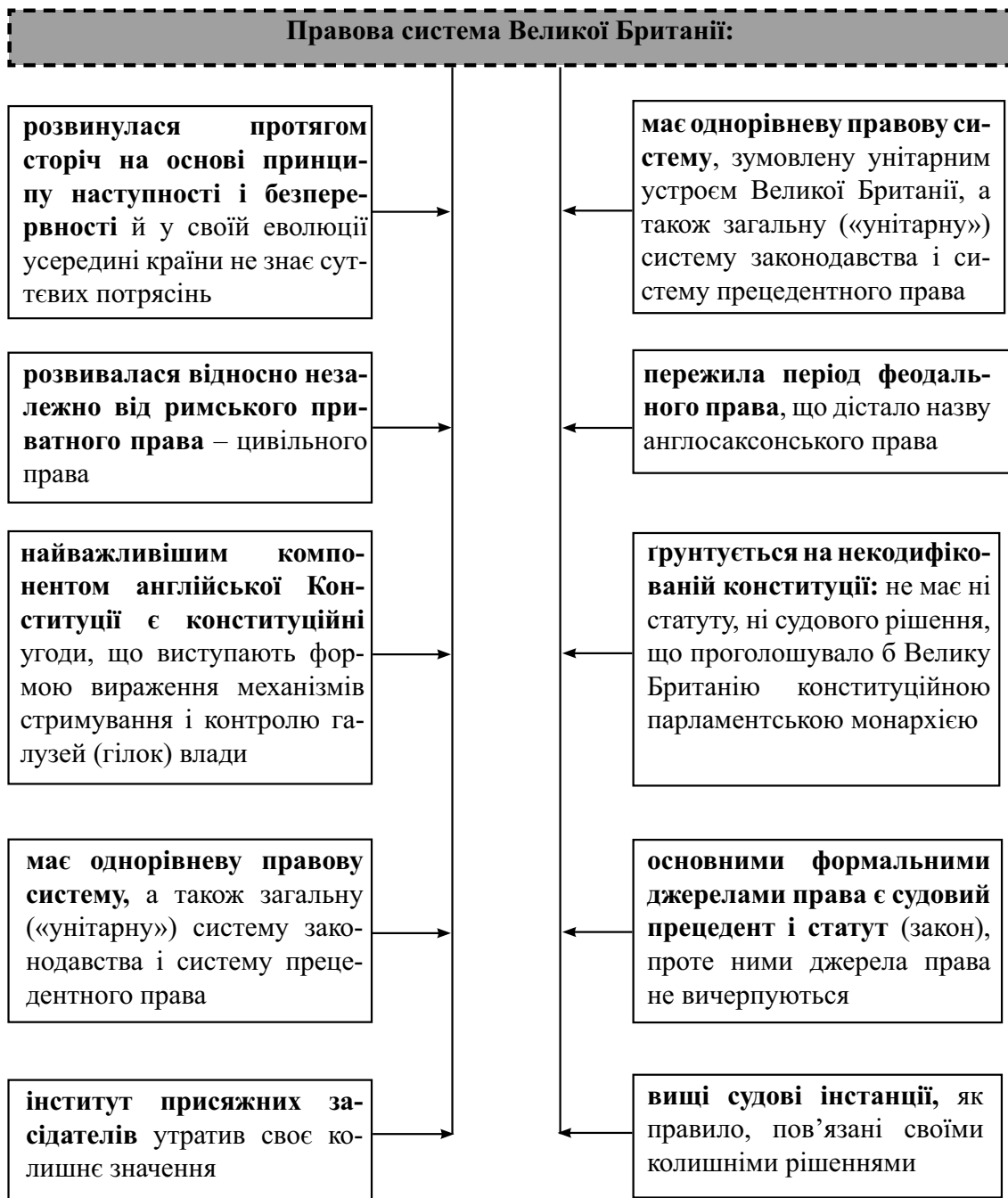
використовуються конституційні звичаї (конституційні угоди) і правові доктрини як джерела права

відсутній дуалізм права – поділ на цивільне і торговельне (комерційне)

відсутній поділ права на приватне і публічне та суворий поділ права за галузями

досконалою є **процесуальна техніка** (система доказів) та самотутньою, автохтонною – **юридична термінологія**

23.6. Правова система Великої Британії

23.7. Змішаний тип правової системи

Змішаний (конвергентний) тип (сім'я) правової системи – сукупність національних правових систем, які мають загальні закономірності розвитку і подібні ознаки, що склалися на основі місцевих джерел права та широкого запозичення елементів правових систем романо-германського та англо-американського типу

Основні ознаки:

домінує нормативно-правовий акт як формальне джерело права

судовий прецедент використовується нарівні з нормативно-правовим актом

визнається поділ права на приватне і публічне

норми права (зразок поведінки) надається основна роль у регулюванні суспільних відносин

проводиться кодифікація законодавства

дотримується ієрархія нормативно-правових актів

існує паритет процесуального і матеріального права

У межах змішаного типу (сім'ї) виокремлюються такі групи:

скандинавська або північноєвропейська (Данія, Швеція, Норвегія, Ісландія, Фінляндія) – географічно регіони поширення скандинавського права близькі до країн романо-германського типу, проте вплив римського права на скандинавські країни був опосередкованим – переважно через германське право

латиноамериканська (Аргентина, Парагвай, Уругвай, Чилі та ін.) – зумовлена спільністю історичних шляхів їх виникнення і подальшого розвитку під впливом континентального права, однаковістю в структурі системи права і норми права, однаковою сприйняттям американського конституційного права

23.8. Релігійний тип правових систем

Релігійний тип (сім'я) правових систем –

сукупність національних правових систем, які мають загальні закономірності розвитку і подібні ознаки, що склалися на основі релігійного тексту як основного джерела права, котре є тісним переплетінням релігійних, юридичних, моральних, міфічних приписів, визнаних державою

Основні ознаки:

правова норма є частиною релігійної, становить з релігійною нормою синкретичну єдність, не відділена від неї, а також від моральних та інших соціальних норм

релігійно-правова норма міститься у священних книгах, які є основним джерелом права (у мусульман – *Коран*, *Сунна*, *іджма*, *кияс*; в індусів – *шастри* (*Артхашастра*) та ін.; в іудеїв – *Тора* (*Старий Завіт*), *Талмуд*)

релігійно-правова норма застосовується в громаді (мусульманській, індійській, іудейській), що тривалий час зберігалася, і, як правило, не використовується за її межами

чільне місце в системі джерел права посідає доктрина, що міститься у працях (трактатах) вчених-богословів і правознавців та спрямована на конкретизацію тлумачених релігійно-правових першоджерел – її покладено в основу конкретних рішень

закон (нормативно-правовий акт) визнається вторинним джерелом права, але чимало його норм зазнали впливу релігії, тобто право, яке історично освячене релігією і звичаєм, поєднується із сучасними правовими приписами законів і підзаконних актів

релігійна норма домінує в соціальному регулюванні, оскільки основним творцем усього суцього, зокрема права, визнається Бог

право структуроване своєрідно – немає поділу на приватне і публічне право, а галузевий принцип поділу норм не є адекватним структурі романо-германського права (галузь, підгалузь, інститут, норма)

23.9. Індуїстське право

Індуїстське право –
сукупність релігійних, моральних і правових норм, яка склалася на основі релігії індуїзму і підтримана державою

Основні ознаки:

сформувалося у Стародавній Індії під помітним впливом релігійних уявлень, поєднаних в індуїзмі

тісно пов'язане з традиційними індуськими соціальними інститутами – общиною, варно-кастовою структурою

індуське право є складовою індуїзму – релігії, що є комплексом різноманітних релігійних, філософських і соціальних поглядів

персональний характер дії права, що поширюється тільки на осіб, які сповідують індуїзм, незалежно від того, в яких державах вони мешкають

яскраво виражений кастовий характер

індуське право зазнало сильного впливу інших правових систем – мусульманського та англійського права

Рамки використання традиційного індуїстського права:

сфера сімейно-шлюбних відносин – народження дітей поза шлюбом, опікунство, усиновлення, шлюб, нерозділена сім'я з двох-трьох поколінь і поділ майна; спадкування майна вмерлого родичами, включаючи неподільне майно

питання участі сім'ї та общини в релігійних і добродійних пожертвуваннях

питання суспільного характеру – переважне право на купівлю, клятва, передача майна через заповіт або інший документ тощо

23.10. Традиційний тип правової системи

Традиційний тип (сім'я) правової системи –

сукупність національних правових систем, які мають загальні закономірності розвитку і подібні ознаки, що склалися на основі традицій як основних джерел права, котрі становлять тісне переплетення моральних, звичаєво-общинних, релігійних, юридичних норм, визнаних державою

Основні ознаки:

домінуючими, тобто такими, що мають пріоритет перед правовими нормами, є **традиції – моральні норми** (у китайському і японському праві) і **норми-звичаї** (в африканському праві)

правові норми невіддиференційовані від інших соціальних норм (моральних, звичаєво-общинних, релігійних та ін.)

традиції і звичаї застосовуються в громаді завдяки тривалому збереженню общинного устрою (особливо в африканському праві)

закон (нормативно-правовий акт) визнається вторинним джерелом права, а судовий прецедент не набуває значення джерела права

особа розглядається в контексті груп, до яких вона входить, а групи функціонують на принципах ієрархічності й одногосподності

право здебільшого формується як система обов'язків і заборон, на відміну від правових систем романо-германського і англо-американського типів, де переважають дозволи

традиційні (моральні і звичаєві) норми протиставляються приписам законів та інших нормативних актів держави

У межах традиційного типу (сім'ї) виокремлюються такі групи:

далекосхідна (Китай, Гонконг, Японія, Бірма, Корея, Монголія, країни Індокитаю, Малайзія та ін.)

африканська (правові системи країн Африки (понад 50 незалежних держав) і Мадагаскару (Мальгаська Республіка) та ін.)